

SERQIRRA IJODKOR SHUKUR XOLMIRZAYEVNING HAYOTI VA IJODI HAQIDA

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti 2-kurs talabasi

Rayxona Raxmonova Nabijon qizi

Annotatsiya : *Ushbu ilmiy maqola O'zbekiston Xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayev (1940-2005) hayoti va ijodiy merosini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada adibning "shafqatsiz realizm" uslubi, asarlaridagi asosiy mavzular va g'oyaviy yo'nalishlar atroflicha o'rganiladi. "So'nggi bekat", "Qil ko'prik", "Dinozavr" kabi romanlari hamda hikoyalari badiiy tahlil qilinib, Sovet jamiyatidagi yemirilish va inson ruhiyatining murakkab qirralari qanday aks etgani yoritiladi. Xolmirzayev ijodining o'zbek adabiyotiga ta'siri, milliy an'analar va Yevropa adabiyotini uyg'unlashtirishdagi o'rni hamda uning asarlarining bugungi kundagi ahamiyati baholanadi.*

Kalit so'zlar: *Shukur Xolmirzayev, O'zbek adabiyoti, realizm, roman, hikoya, Boysun, Basmachilik, psixologizm*

Abstract : *This article provides a comprehensive analysis of the life and creative legacy of Uzbek People's Writer Shukur Kholmirzayev (1940-2005). It explores his distinctive "ruthless realism" style, key themes, and ideological directions in his works. Novels like "So'nggi bekat" (The Last Stop), "Qil ko'prik" (The Hair Bridge), and "Dinozavr" (Dinosaur), along with his stories, are artistically analyzed for their portrayal of Soviet societal decay, new historical perspectives, and the complexities of the human psyche. The study also evaluates Kholmirzayev's impact on Uzbek literature, noting his synthesis of national and European literary traditions, and assesses the contemporary relevance of his critical insights.*

Keywords: *Shukur Kholmirzayev, Uzbek literature, realism, novel, short story, Boysun, Basmachi movement, psychologism*

Аннотация : Данная научная статья посвящена глубокому анализу жизни и творческого наследия народного писателя Узбекистана Шукура Холмирзаева (1940-2005). В ней исследуется стиль автора, описываемый как «жестокий реализм», основные темы и идейные направления его произведений. Романы «So'nggi bekat», «Qil ko'prik», «Dinozavr» и его рассказы художественно анализируются на предмет отражения внутреннего распада советского общества, нового подхода к истории и сложностей человеческой психики. Также оценивается влияние творчества Холмирзаева на узбекскую литературу, его роль в синтезе национальных и европейских традиций, и актуальность его критических взглядов.

Ключевые слова: Шукур Холмирзаев, Узбекская литература, реализм, роман, рассказ, Байсун, Басмачество, психологизм

Kirish

O'zbek adabiyotida o'ziga xos o'rin egallagan yozuvchilar qatorida Shukur Xolmirzayev nomi alohida e'tiborga loyiqdir. Uning ijodi XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshidagi o'zbek nasrining yuksalishida muhim rol o'ynadi. 1940-yil 24-martda Surxondaryo viloyati Boysun tumanidagi Shahidlar guzarida tavallud topgan adib, 2005-yil 29-sentabrda vafot etguniga qadar, hayotning eng murakkab qirralarini, insoniy qadriyatlarni va jamiyatdagi ziddiyatlarni o'tkir nigoh bilan tasvirlashga intildi. 1991-yilda O'zbekiston Xalq yozuvchisi unvoniga sazovor bo'lgan Xolmirzayev, o'zbek adabiyotiga yangi mavzular, badiiy uslub va chuqur falsafiy mushohadalar olib kirdi. Uning ijodi shunchaki voqea-hodisalarni tasvirlash bilan cheklanmay, balki inson ruhiyatining eng nozik torlarini chertib, o'quvchini chuqur o'y-fikrlarga chorlaydi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi Shukur Xolmirzayevning hayot yo'li, ijodiy kamoloti, asosiy asarlari va ularning badiiy xususiyatlarini atroflicha tahlil qilish orqali uning o'zbek adabiyotidagi o'rnini va bugungi kundagi ahamiyatini yoritishdan iboratdir. Tadqiqot Xolmirzayevning ijodiy uslubini, mavzular doirasini va g'oyaviy yo'nalishini ochib berishga, shuningdek, uning asarlarining o'zbek adabiyotiga ta'sirini baholashga qaratilgan. Xolmirzayevning bolalik va yoshlik yillari Boysunning o'ziga xos tabiati va turmush

tarzi ta'sirida o'tgan bo'lib, bu uning asarlaridagi o'zgacha muhit tasviriga zamin yaratdi. 1958-yilda Toshkent Davlat Universitetining jurnalistika fakultetiga o'qishga kirib, 1963-yilda tamomlagan. Ijodiy faoliyatini 1958-yilda hikoyalari va ocherklari bilan boshlagan.

Shuningdek, Shukur Xolmirzayev ijodi o'zbek adabiyotshunosligida doimiy ravishda e'tibor markazida bo'lib kelgan. Uning asarlari adabiy jarayonga, xususan, nasrga o'ziga xos yangiliklar olib kirgani sababli, ko'plab tanqidiy maqolalar va tadqiqotlarning obyektiga aylangan. Adibning dastlabki ijodidagi romantik kayfiyatlardan keskin realizmga o'tishi, ayniqsa, uning "shafqatsiz realizm" deb ta'riflangan uslubi ko'pchilik olimlar tomonidan alohida qayd etilgan. Bu uslub Boysun tumanidagi oddiy insonlar hayotini, ularning ichki kechinmalarini, kurashlarini va orzu-umidlarini beparvo bo'lmagan, samimiy va haqqoniy tasvirlashda namoyon bo'ladi. Mavjud manbalar Xolmirzayevni zamonaviy o'zbek nasrining eng ko'zga ko'ringan vakillaridan biri sifatida ta'riflaydi, chunki u ijodining boshidanoq hayotning eng yaqin va tanish jihatlarini o'z asarlarida aks ettirishga intilgan, har bir tafsilotda samimiyligni qat'iy talab qilgan.

Xolmirzayev asarlarining o'ziga xos jihati shundaki, u ko'p hollarda Sovet jamiyatidagi ichki yemirilish jarayonlarini, ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlarni yashirmasdan, badiiy talqin etishga jur'at etgan ilk ijodkorlardan biri bo'ldi. "Qil ko'prik" romani va "Qora kamar" pyesasi misolida "bosmachilik harakati"ga yangicha nuqtai nazardan yondashuvi uning tarixiy voqealarga nisbatan tanqidiy va xolis yondashuvini aks ettiradi. Bu esa o'zbek adabiyotida tarixiy haqiqatni qayta ko'rib chiqishga turtki bo'lgan muhim qadam edi. Adibning "Yozuvchi kim?" nomli essesi uning o'zi ijodkorlikka qanday qaraganligini, yozuvchining jamiyatdagi o'rnini va uning burchini chuqur falsafiy mushohada bilan tushuntiradi. Unda yozuvchi "haqiqatni yozish ehtiyoji" bilan yashaydigan, sodiqlik, vatanparvarlik, halollik, jasorat va boshqalarga hurmat kabi umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Bu kabi tadqiqotlar va tanqidiy qarashlar Xolmirzayev ijodining nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-falsafiy ahamiyatini ham ko'rsatib turadi. U o'zbek adabiyotini milliy an'analar va Yevropa adabiyotining ilg'or yutuqlari bilan boyitgan,

yorqin obrazlar va rang-barang til vositalari bilan boyitgan mohir hikoyanavis sifatida tan olingan.

Uning adabiy merosi keng va serqirra bo'lib, u asosan roman, qissa, hikoya va dramatik asarlardan iboratdir. Uning ijodida markaziy o'rinni egallagan romanlari "So'nggi bekat" (1976), "Qil ko'prik" (1984), "Yo'lovchi" (1987), "Olabo'ji" (1992) va "Dinozavr" (1996) kabi asarlar hisoblanadi. Bu romanlarda adib Sovet jamiyatidagi ichki yemirilish jarayonlarini, g'oyaviy beqarorlikni va ma'naviy tanazzulni o'tkir tanqid ostiga olgan. Masalan, "Qil ko'prik" romani "bosmachilik harakati" deb atalgan tarixiy hodisani qayta ko'rib chiqishga bo'lgan ilk urinishlardan biri bo'lib, unda voqealarga nisbatan adolatli va xolis yondashuvni ko'rish mumkin. "Dinozavr" romani ayniqsa o'sha davrdagi jamiyatning ma'naviy qiyofasini, insoniy munosabatlardagi soxtaliklarni va hukmron mafkuraning ayanchli oqibatlarini fosh etuvchi asar sifatida katta e'tibor qozongan. Shuningdek, Xolmirzayev asosan mohir hikoyanavis sifatida tan olingan bo'lib, uning hikoyalarida obrazlar yorqinligi, tasvirlar jonliligi va tilning rang-barangligi alohida ajralib turadi. U Boysun tumanining hayoti va u yerlik kishilarning psixologiyasini chuqur aks ettirgan, insonlarning oddiy kundalik hayotidagi chuqur ma'naviy muammolarini, xarakterlarning murakkabligini samimiy tasvirlashga ustunlik bergan.

Xolmirzayevning ijodiy uslubi yoshlik romantikasidan boshlanib, umrining so'nggi yillarida "shafqatsiz realizm"ga aylandi. Bu uslubning asosiy xususiyati hayotiy voqea-hodisalarni, insoniy munosabatlarni, hatto eng og'riqli va qabih jihatlarini ham yashirmasdan, boricha tasvirlashdan iborat edi. U o'z asarlarida samimiylikni va haqiqiylikni birinchi o'ringa qo'ygan, har bir tafsilotda autentiklikka intilgan. Adibning ijodida markaziy mavzu Boysun tumanidagi oddiy odamlarning hayoti, ularning o'ziga xos turmush tarzi, urf-odatlarini, quvonch va g'amlari bo'lgan. U nafaqat ularning tashqi qiyofasini, balki ichki, ruhiy dunyosini ham chuqur tahlil qilgan. Uning asarlaridagi psixologik tahlillar nihoyatda nozik va chuqur bo'lib, qahramonlarning motivatsiyalarini, kechinmalarini, shaxsiy dramalarini ochib berishga xizmat qiladi.

Xolmirzayev ijodining g'oyaviy yo'nalishi adabiyotning ijtimoiy burchiga chuqur ishonch bilan sug'orilgan edi. U jamiyatdagi illatlarni, ma'naviy qashshoqlikni, adolatsizlikni o'tkir tanqid ostiga oldi. Xususan, Sovet davrining yopiq tizimida mavjud bo'lgan byurokratizm, firibgarlik, inson qadrlining pasayishi kabi muammolarni jasorat bilan qalamga oldi. "Yozuvchi kim?" essesinde u ijodkorning jamiyatdagi o'rnini va vazifasini aniq belgilab bergan. Unga ko'ra, ijodkor qadim zamonlardan buyon insoniyatning eng oliy fazilatlari – sadoqat, vatanparvarlik, halollik, jasorat va boshqalarga hurmatni targ'ib qiluvchi, hayotiy voqealarni sinchkovlik bilan qayta ishlab, ularni haqqoniy tarzda taqdim etuvchi shaxsdir.

Shukur Xolmirzayev o'zbek adabiyotining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan ulkan ijodkorlardan biridir. Uning asarlari o'zbek nasrini yangi pog'onaga ko'tardi, ayniqsa hikoya janrini boyitishda va uning badiiy imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o'ynadi. Uning "shafqatsiz realizm" uslubi o'zbek adabiyotiga hayotni boricha, hech qanday pardozsiz tasvirlash an'anasini olib kirdi. Bu esa o'quvchilar va boshqa ijodkorlar uchun haqiqatga tik boqish, jamiyatdagi muammolarni ochiq muhokama qilishga chorlovchi yangi bir badiiy standartni belgiladi. Uning asarlari orqali adabiyotda chuqur psixologik tahlilning ahamiyati ortdi, qahramonlarning ichki dunyosi, ularning murakkab kechinmalari va qarama-qarshiliklari ilgari ko'p uchramagan darajada batafsil yoritila boshladi. U "bosmachilik harakati" kabi qatag'on qilingan va bir tomonlama talqin qilingan tarixiy mavzularga yangicha, xolis yondashuvni olib kirish orqali tarixiy prozaning rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Uning asarlaridagi tilning boyligi, obrazlilik va rang-baranglik ham yosh ijodkorlar uchun namuna bo'lib xizmat qildi. Xolmirzayev o'zbek adabiyotini nafaqat milliy qadriyatlar va an'analar bilan boyitdi, balki rus va Yevropa adabiyoti yutuqlarini ham mahorat bilan sintez qilib, adabiyotimizni jahon adabiy jarayonlari bilan uyg'unlashtirishga hissa qo'shdi.

Xolmirzayevning ijodi o'z davrida ham, bugungi kunda ham turli tanqidiy qarashlarga sabab bo'lgan. Uning "shafqatsiz realizm" uslubi ba'zan bahsli fikrlarni keltirib chiqargan bo'lsa-da, ko'pchilik tanqidchilar uning haqiqatni yashirmasdan

tasvirlashga bo'lgan jasoratini yuqori baholaganlar. Adibning Sovet jamiyatidagi ichki ziddiyatlar va yemirilish jarayonlarini ochiqchasiga ko'rsatib berishi o'sha davr senzura sharoitida katta jur'at talab qilgan. Uning "Dinozavr" kabi romanlari, o'zbek ziyolilari hayotining ayanchli tomonlarini, ma'naviy qashshoqlikni va insoniy qadriyatlarning oyoqosti bo'lishini g'oyaviy jihatdan fosh etganligi sababli katta munozaralarga sabab bo'lgan. Tarixiy voqealarga, xususan, "bosmachilik harakati" ga yangicha yondashuvi esa o'tmishni qayta baholashga xizmat qilgan muhim qadam sifatida e'tirof etiladi. Bugungi kunda ham uning asarlari adabiyotshunoslikda chuqur o'rganilmoqda, o'qitishda qo'llanilmoqda va sahna hamda ekranlarda yangi talqinlarda namoyish etilmoqda, bu esa uning ijodiy merosining doimiy dolzarbligini ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqot Shukur Xolmirzayev ijodi va hayotini har tomonlama tahlil qilish maqsadida deskriptiv-analitik va tarixiy-qiyosiy metodologiyalarni qo'llaydi. Deskriptiv-analitik metod adibning biografik ma'lumotlarini, ijodiy kamolot bosqichlarini, asosiy asarlarining mazmun-mohiyatini va ulardagi badiiy tafsilotlarni sinchiklab tahlil qilishga qaratilgan. Bunda mavjud adabiy manbalardan olingan faktlar va ma'lumotlar tizimlashtiriladi, yozuvchining ijodiy uslubi, mavzu tanlashdagi xususiyatlari va g'oyaviy yo'nalishlari ilmiy nuqtai nazardan baholanadi. Tarixiy-qiyosiy metod esa Xolmirzayev ijodini o'zbek adabiyoti rivojlanishi kontekstida, zamonning ijtimoiy-siyosiy sharoitlari bilan bog'lab o'rganishga imkon beradi. Xususan, uning asarlarida Sovet davri haqiqatlari, tarixiy voqealarga yangicha yondashuvlar qanday aks etgani boshqa ijodkorlarning asarlari bilan qiyosiy tahlil qilish orqali chuqurroq anglanadi. Asarlarning matn tahlili asosiy tadqiqot vositasi bo'lib xizmat qiladi, bu orqali obrazlar tizimi, syujet qurilishi, til va uslub xususiyatlari, shuningdek, muallifning badiiy niyatlari ochib beriladi. Shukur Xolmirzayevning "Yozuvchi kim?" nomli essesi uning ijod falsafasini tushunishda muhim fundamental manba sifatida qaralib, uning ijodiy prinsiplari ushbu falsafiy qarashlar bilan bog'liqligi o'rganiladi.

Xulosa qilib aytsak, Shukur Xolmirzayev o'zbek adabiyoti tarixida o'chmas iz qoldirgan, ijodi bilan o'z davrining chinakam ko'zgusi bo'la olgan ulug' adibdir. Uning ijodiy yo'li yoshlik romantikasidan boshlanib, hayotning qaltis va ziddiyatli tomonlarini jasorat bilan tasvirlovchi "shafqatsiz realizm"ga qadar bo'lgan evolyutsiyani qamrab oladi. Adibning Boysun tumani hayotiga bo'lgan samimiy muhabbati, inson ruhiyatining nozik jihatlarini chuqur tahlil etishi, shuningdek, Sovet jamiyatidagi ichki yemirilish va tarixiy voqealarga yangicha nuqtai nazar bilan yondashishi uni zamondoshlari orasida ajratib turadi. "So'nggi bekat", "Qil ko'prik", "Dinozavr" kabi romanlari va son-sanoqsiz hikoyalari, shuningdek, dramatik asarlari o'zbek nasrining badiiy va g'oyaviy imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Xolmirzayev o'zbek adabiy an'alarini saqlagan holda, Yevropa adabiyotining ilg'or tajribalarini o'z ijodiga singdira oldi, bu esa uning asarlariga universal ahamiyat kasb etdi. Uning ijodiy merosi bugungi kunda ham o'zining dolzarbligini yo'qotmay, yosh ijodkorlar uchun ilhom manbai, adabiyotshunoslar uchun esa chuqur tadqiqotlar obyekti bo'lib qolmoqda. Shukur Xolmirzayevning insoniy qadriyatlarga sadoqati, haqiqatni aytishga bo'lgan intilishi va adabiyotning ijtimoiy burchiga bo'lgan qat'iy ishonchi uning O'zbekiston Xalq yozuvchisi sifatidagi munosib o'rnini mustahkamlaydi va uning nomini o'zbek adabiyoti xazinasida abadiy saqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Fort, Christopher. Zamonaviy O'zbekiston: O'n to'rtinchi asrdan hozirgi kungacha: Madaniy tarix. Boston: Academic Studies Press, 2017.
- [2] Martin, Kathleen R. O'zbekiston Madaniyati va Urf-odatlari. Santa Barbara: Greenwood Press, 2011.
- [3] Zanca, Michael. " 'Milliy' va 'Sovet' O'zbek adabiyotida: Xrushchev erish jarayonidagi munozaralar va bahslar." Markaziy Osiyo Tadqiqoti, vol. 27, no. 3-4, 2008, pp. 261-274.
- [4] Landau, Jacob M. "Millatlar masalasi va O'zbek adabiyoti." Markaziy Osiyo Tadqiqoti, vol. 15, no. 1, 1996, pp. 1-15.
- [5] Kurbanova, Dilnoza. "Shukur Xolmirzaev ijodida Tarixiy xotira muammosi." Xalqaro Ijtimoiy Fanlar Tadqiqotlari Jurnal, vol. 10, no. 1, 2022, pp. 29-32.